

Arhivska vrela o Srećku Hofmanu – prvom rendgenologu Bolnice milosrdnih sestara u Zagrebu

Archival Sources on Srećko Hofman- the First Roentgenologist of the Sisters of Mercy Hospital in Zagreb

Stella Fatović-Ferenčić¹, Darija Hofgräff²

¹Odsjek za povijest medicinskih znanosti

Zavod za povijest i filozofiju znanosti

Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti

10000 Zagreb, Gundulićeva 24

²Hrvatski državni arhiv

10000 Zagreb, Marulićev trg 21

Sažetak Hrvatska medicinska publicistika često ističe ulogu Bolnice milosrdnih sestara koja veoma rano prihvaća novu rendgensku dijagnostiku. Dobro je poznato da 1901. godine posjeduje prvi rendgenski aparat, da se već dogodio javnosti prezentiraju prvi rendgenogrami te da je u ovoj ustanovi 1924. godine osnovan i prvi samostalni rendgenološki odjel. U vremenima kada su u nas specijalisti rendgenologije prava rijetkost, Odjel vodi Srećko Hofman, prvi specijalist rendgenolog ove bolnice. Unatoč navedenom podaci o njemu potpuno su nepoznati. U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu u fondovima Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove, Odsjeka za zdravstvo te u fondu Zbora liječnika pronađena je i istražena dokumentacija o ovom liječniku. Na temelju ovih izvora pokušale smo rasvijetliti i široj javnosti predočiti temeljne podatke njegova života i rada do 1945. godine.

Ključne riječi: rendgenologija - povijest, Srećko Hofman - životopis, povijest medicine, Hrvatska

Summary The Croatian medical publications very often emphasize the role of the Sisters of Mercy Hospital in the adoption of diagnostic roentgenology from the very beginning of its development. It is well known that the first X-ray device was installed in this institution in 1901, and already the year after the first roentgenograms were presented to the medical community. In 1924 the first department of roentgenology was established. In those pioneering times with just a few roentgenologists, the department was headed by Srećko Hofman, the first roentgenologist at this Hospital. Despite his role and position, his biography is unknown even nowadays. The search for archival sources was performed at the Croatian State Archives in Zagreb. The library holdings of Interior Affairs and Department of Health of the Provincial Government, as well as those of the Croatian Medical Association, disclosed some new documents and data from his biography. This article presents his life and work until 1945.

Key words: roentgenology - history, Srećko Hofman - biography, history of medicine, Croatia

Krajem 19. stoljeća iznenadila su dva epohalna otkrića: otkriće X-zraka i otkriće elementa radija. Otkriće X-zraka Wilhelma Conrada Röntgena dogodilo se 8. studenoga 1895. godine. Prvo preliminarno priopćenje o tome predano je u tisak 28. prosinca iste godine, ali je u javnost vijest dospjela istom 4. siječnja 1896. Svoje prvo predavanje o X-zrakama Röntgen je održao 23. siječnja 1896. godine na sjednici Fizikalno-medicinskog društva u Würzburgu (1).

Prve demonstracije medicinskih slučajeva s uporabom rendgenograma u Zagrebu pokazuje 21. listopada 1899. Eduard Šlajmer, kirurg iz Ljubljane. Tom prigodom prezentirane su uglavnom snimke stranih tijela, frakture i luksacija ekstremiteta (2).

Na čitavom području Hrvatske zabilježen je snažan interes za X-zrake i njihovu primjenu u dijagnostici (3, 4). Godine 1898. rendgenski se aparat već rabi u Ogulinu, 1901. godine Bolnica milosrdnih sestara u Zagrebu, 1904. godine posjeduje ga Lepoglava, 1905. godine Split i Pakrac, 1907. godine Bolnica milosrdne braće u Zagrebu i bolnica u Šibeniku, 1908. godine Zadar, Dubrovnik i Rijeka, 1911. godine rendgenskim se aparatom služe i bolnice u Osijeku, Karlovcu, Vinkovcima i Varaždinu, a 1912. godine Nova Gradiška i lječilište za tuberkulozu Brestovac (5-7). Početkom druge dekade prošloga stoljeća gotovo da i nema većeg centra na našem području koji ne posjeduje rendgenski aparat.

Bolnica milosrdnih sestara - počeci rendgenske dijagnostike

Posebno mjesto u razvoju i primjeni rendgenske dijagnostike svakako pripada Bolnici milosrdnih sestara. Dobro je poznato da su njezine vlasnice, časne sestre sv. Vinka Paulskog, na poticaj T. Wickerhausera i D. Mašeka, pribavile prvi rendgenski aparat za ovu bolnicu 1901. godine (5-8). Već sljedeće godine, 26. ožujka, tadašnji voditelj Rendgenskog odjela, a kasnije i očnog dr. K. Hühn prikazuje 11 rendgenograma koji su bili snimljeni u ovoj bolnici na odjelu T. Wickerhausera (9). Rendgenološki je atlas za bolnicu 1905. godine nabavio Miroslav Čačković, a iste godine ovaj liječnik objavljuje i rendgenološki prilog sa snimkama krapinskog pračovjeka za Gorjanovićevo djelo: *Der diluviale Mensch von Krapina in Kroatien*. Čačković je uz kraće prikaze slučajeva objavio i prvi pregled iz područja rendgenologije naslovljen: *O topografiji i funkciji probavnih organa na temelju rentgenološke pretrage, te o lokalizaciji stranih tjelesa u njima* (10). Riječ je o sadržaju koji donosi raspravu o primjeni kontrastne metode u prikazu probavnih organa i njezinu povijest uključujući iskustva predstavnika bečke škole (Holzknecht, Haudek, Schwarz, Freund), ali i nekih drugih europskih autora. Početak napretka svakako je Riederova kontrastna metoda prikaza probavnoga trakta uporabom bizmutova subnitratna primijenjenoga kao kontrastni obrok. Čačković međutim iznosi prednosti i nedostatke barijeva sulfata, ali i nekih drugih kontrastnih sredstava, opisanih u tadašnjoj literaturi. Ovaj članak je stoga ne samo prvi pregled rendgenske dijagnostike s prikazom nekoliko zanimljivih slučajeva iz prakse već i opsežan bibliografski prinos publikacija koje se odnose na onovremenu rendgensku dijagnostiku probavnih organa. Na stranicama Liječničkog vjesnika svoja iskustva objavljuju i drugi liječnici. Već sljedeće, 1914. godine tiskan je članak kirurga V. Florschütza koji tematizira rendgensku dijagnostiku želučanih i crijevnih bolesti. Florschütz je u Bolnici milosrdnih sestara stjecao svoja prva iskustva, učio rendgensku dijagnostiku uz M. Čačkovića, što će mu kasnije poslužiti u praksi u civilnim i ratnim okolnostima (11).

Nova dijagnostika i snažan zaokret u kvaliteti pogleda u ljudsko tijelo doveli su do potrebe usavršavanja i u ovoj mladoj struci. Pioniri rendgenologije isprva su bili kirurzi ili internisti poput M. Čačkovića, I. Hercoga, V. Florschütza i dr. Kasnije ih svojim iskustvima nadopunjuju i liječnici iz drugih grana medicine, pa i onih kojima ovo područje postupno postaje specijalnost.

Povijest primjene i razvoja rendgenske dijagnostike dobro je dokumentirana zahvaljujući trudu ponajviše rendgenologa koji su zabilježili najvažnije etape njezina razvitka. Pojedini dijelovi i ličnosti ovog područja iziskuju daljnja istraživanja. Često se, primjerice, navodi podatak da je prvi samostalni rendgenski odjel (dijagnostika i terapija) osnovan u Bolnici milosrdnih sestara 1924. godine, a vodio ga je do 1945. godine specijalist rendgenolog Srećko Hofman. Pa ipak, podaci o prvome izobraženom rendgenologu Bolnice milosrdnih sestara ostali su neistraženi i nepoznati široj javnosti. O prvom specijalistu koji vodi novoosnovani rend-

genološki odjel ove bolnice punih dvadeset godina u literaturi vlada šutnja. Njegovo ime nije navedeno ni u Hrvatskoj medicinskoj bibliografiji ni u referentnim leksikografskim izdanjima.

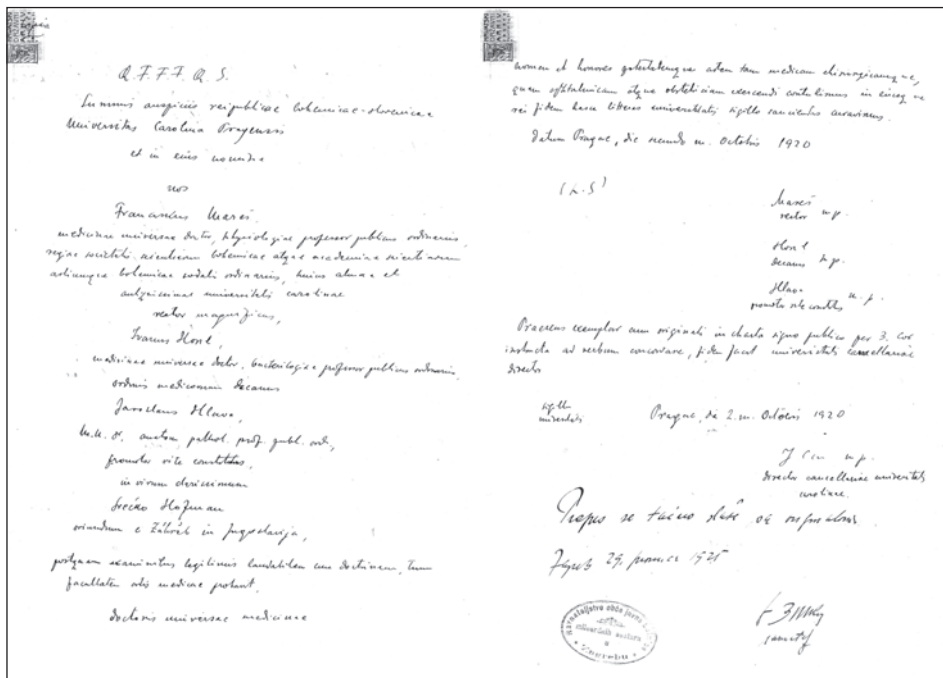
U Hrvatskome državnom arhivu u Zagrebu u fondu Zemaljske vlade, Odjela za unutarnje poslove, Odsjeka za zdravstvo, kao i fondu Zbora liječnika, pronađena je dokumentacija o Srećku Hofmanu do 1945. godine. Na temelju ovih vrela pokušale smo pridonijeti rasvjetljavanju osnovnih biografskih podataka osobnosti koja je svojim iskustvom oblikovala početke rendgenologije na području Hrvatske.

Srećko Hofman, prvi specijalist radiolog Bolnice milosrdnih sestara

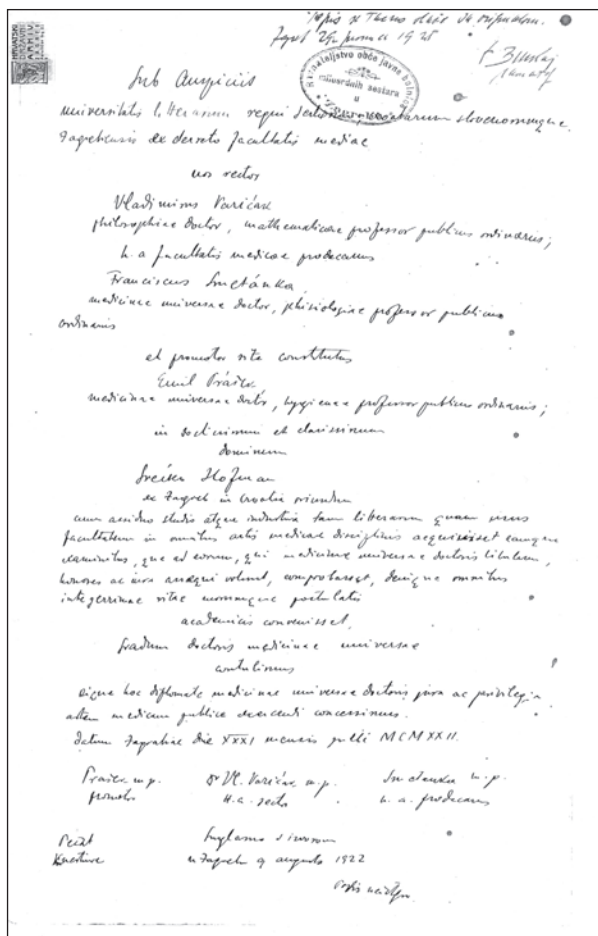
Srećko Hofman (slika 1), sin Karla (Dragutina) i Franciske (rođ. Kristan) rođen je 11. travnja 1896. godine u Zagrebu. Gimnazijsko obrazovanje stekao je u zagrebačkoj Kraljevskoj donjogradskoj gimnaziji položivši ispit zrelosti 28. lipnja 1915. godine (12-14). Medicinu je studirao u Pragu gdje je diplomirao 2. listopada 1920. godine. Prijepis diplome i njezine nostrifikacije izdane na Sveučilištu sačuvani su u Hrvatskome državnom arhivu (15, 16), pa oba dokumenta donosimo ovdje u faksimilu (slika 2, 3).

Slika 1. Srećko Hofman (Zagreb 1896.-?), prvi rendgenolog u Bolnici milosrdnih sestara

Slika 2. Prijepis diplome Srećka Hofmana

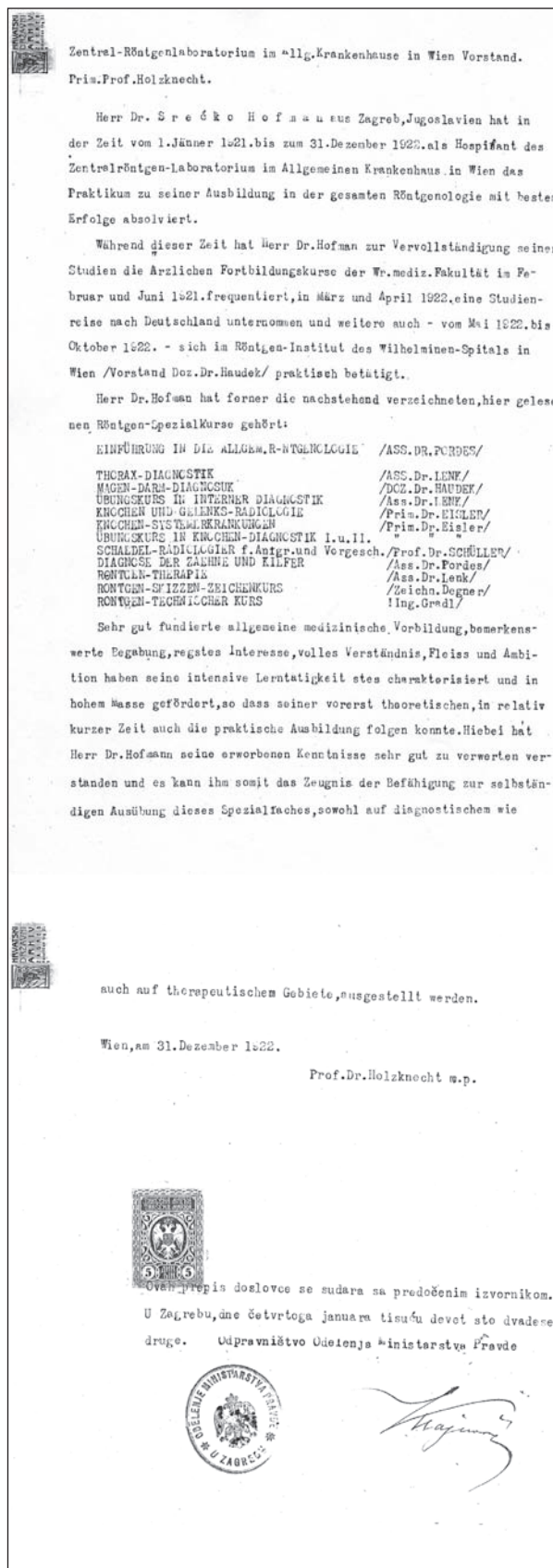
Slika 3. Nostrifikacija diplome na Sveučilištu u Zagrebu

Nakon povratka u rodni grad Srećko Hofman radi na unu-
 tarnjem odjelu Bolnice milosrdnih sestara do kraja 1920.
 godine. Iste godine, 21. rujna, vjenčao se u Zagrebu s Lau-
 rom rođenom Vinicky, s kojom će imati kćer Vesnu rođenu
 2. svibnja 1924. godine (17).

Bilo je to vrijeme kada specijalizacije iz rendgenologije na
 našem području još nema. Novo područje dijagnostike
 tek je dalo prve rezultate u ranom interesu i amaterskim
 pothvatima pojedinih liječnika, najčešće kirurga. Kako se
 ova grana razvijala tako je potreba za usavršavanjem li-
 ječnika koji će joj se posvetiti postojala sve izraženijom.
 Prva generacija naših liječnika koji su pokazali interes
 prema rendgenskoj dijagnostici usavršavala se, najvećim
 dijelom, u *Holzknichtovu* institutu u Beču, pa je to bio put
 specijalizacije u struci i mladog, netom diplomiranog Sreć-
 ka Hofmana.

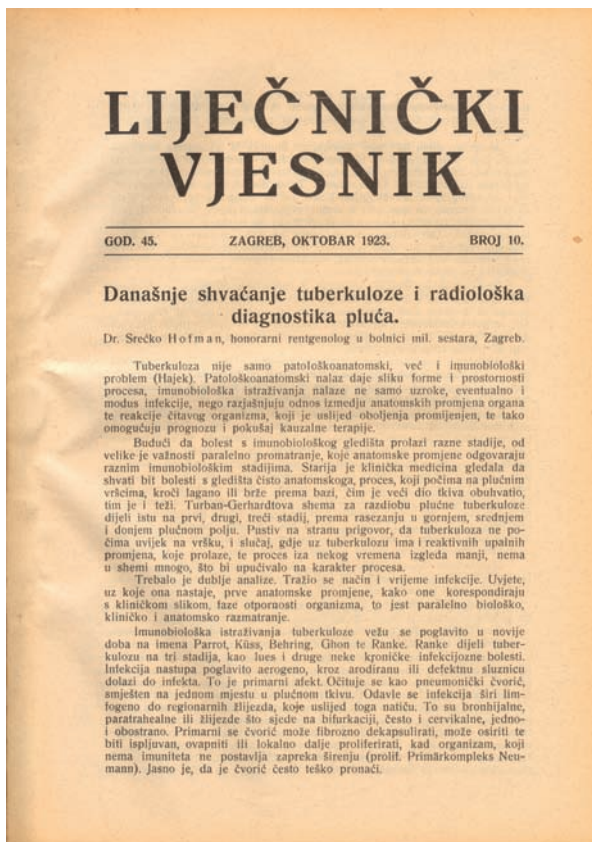
Na temelju dokumentacije razvidno je da je na specijali-
 zaciji bio u Centralnom rendgenskom laboratoriju bečke
 bolnice, tzv. *Holzknichtovu* institutu u razdoblju od 1. si-
 ječnja 1921. do 31. prosinca 1922. godine. U Hrvatskome
 državnom arhivu u Zagrebu pohranjeni su dokumenti koji-
 ma prim. prof. dr. Holzknicht potvrđuje njegov edukacijski
 program, kao i rješenje poglavarstva grada Zagreba (18)
 o priznanju specijalizacije iz rendgenologije od 31. srpnja
 1922. godine (slika 4).

Bilo je to vrijeme pionira radiologije koji su utirali put ovoj
 struci i kao akademskoj disciplini na novoosnovanome
 Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Zagrebu. Uredbom o
 nastavnom programu medicinskih fakulteta *Radiologija* je
 tako 1921. uvedena kao jedan od 16 neobvezatnih pred-
 meta, a za prvog predavača i predstojnika novoosnovane
 katedre imenovan je u ožujku 1922. godine Laza Popović

(1877.-1945.). Nastava radiologije, isprva samo teorijska, prvi je put održana u akademskoj godini 1922./23. Popovićevo iskustvo već tada je rezultiralo objavljenim radovima u tadašnjim stručnim glasilima, a inspiriran *Holzkechtovim* konceptom priručnika napisao je i vlastiti naslovljen *Upute za snimanje slika rentgenom* (1919). Objavio je također dva opsežna djela *Kliničke rentgenologije* (1923.-1925). Još dva su izašla 1928.-1935. (5, 6, 20).

Paralelno s ovim nastojanjima odvija se i povratak Srećka Hofmana u Zagreb nakon završene specijalizacije krajem 1922. godine. Već od 1. siječnja 1923. godine Hofman preuzima službu na rendgenološkom odjelu ove bolnice, pa ga iste godine nalazimo i u popisu redovitih članova Zbora liječnika Hrvatske, Slavonije i Međimurja kao *kontraktiranog* liječnika Bolnice milosrdnih sestara i člana odbora Liječničke komore (19, 20). Iz tog vremena datira i njegov prvijenac objavljen na stranicama Liječničkoga vjesnika naslovljen *Današnje shvaćanje tuberkuloze i radiološka dijagnostika pluća* u kojem iznosi problematiku očitovanja tuberkuloznih procesa na rendgskoj slici (21) (slika 5). Bilo je to vrijeme rendgskog snimanja na staklene ploče koje su postupno zamijenjene filmovima. Kao podloga filmu služila je isprva upaljiva nitroceluloza, što je bilo poprilično opasno zbog mogućnosti eksplozije i trovanja plinovima. Stoga je ova podloga 1924. godine zamijenjena acetilceluloznom.

Sljedeći svoj rad *Prilog radiološkoj dijagnostici eksudativne ograničene perikarditide* objavljen 1925. godine, Hofman potpisuje kao asistent. Temeljem rješenja Ministarstva narodnog zdravlja u asistentskom je zvanju bio u razdoblju od 25. veljače 1924. do 16. ožujka 1925. godine (12). Navedeni prikaz slučaja obrađuje problematiku perikarditičnog eksudata i donosi problematiku neprepoznatog aktinomikotičnog perikarditisa za koji Hofman navodi da do tada nije poznat niti opisan u radiološkoj literaturi (22).

Ubrzo nakon što je u Bolnici milosrdnih sestara 1924. osnovan prvi samostalni rendgenski odjel, Srećko Hofman je rješenjem Ministarstva narodnog zdravlja od 4. lipnja 1925. godine proglašen i vršiocem dužnosti šefa. Ovu će dužnost obnašati do 1929. godine, kada je imenovan primarnim liječnikom i šefom Rendgenskoga odjela iste bolnice (23).

Do kraja dvadesetih godina prošloga stoljeća njegove članke nalazimo na stranicama Liječničkog vjesnika gotovo redovito. Kasnijih dekada znatno rjeđe. Objavljuje slučajeve s rendgenskog odjela izvješćujući o svojim iskustvima vezanim uz radiološku dijagnostiku ileocekalne invaginacije (24, 25) te piše o smetnjama u razvoju koštanih epifiza (26). U članku o rendgenskoj terapiji upalnih procesa bavi se razmatranjem terapije zračenjem upala (27) te navodi: *Terapija akutnih i subakutnih upala, uzrokovanih u prvom redu invazijom strepto i stafilokoka, pa i drugih bakterija, bila je inaugurirana 1924. godine radnjama, koje su Heidenhain, Fried i Worms iznijeli pred njemački kirurški kongres. Navedeni su autori prema Hofmanovu navodu iznašli metodu tako zvanih malenih doza, bolje rečeno malenih doza srednje do jako filtriranih rentgenskih zraka; iako s jakim dubinskim djelovanjem, te prikazali zamjerne uspjehe kod liječenja furunkula, flegmona, postoperativnih apscesa, adneksitida, te općih upalnih procesa, kod postoperativnih pneumonija i sepsa. Iza početne skepse, prva je bečka radiološka škola potvrdila uspjehe. Do danas narastao je znatno broj publikacija o toj temi, rezultati su svuda dobri. Uzrok djelovanja je nepoznat, eksperimentalni podaci još su nesigurni. Velika kompleksnost promjena, koje nastaju u organizmu uslijed djelovanja svih vrsti aktinичke energije, otežavaju vanredno i sam eksperiment. Vjerojatno je, da je djelovanje lokalno, ali i opće, da zrake djeluju na dizanje imunizacije, i to valjda preko raspada leukocita i možda neke vrsti podraživanja retikulo-endotelijalnog aparata. Dalje se u članku osvrće na slučajeve sa svog odjela: Naš materijal obuhvaća oko stotinu slučajeva. Poradi malenih doza moguće je vrlo veliki broj oboljenja privesti rentgenskoj terapiji. Tako malene doze rabili smo već prije kod tuberkuloznih oboljenja, poglavito kod koštanih, zglobnih, teških fistuloznih tuberkuloznih procesa, pa kod peritonitida, mokrih i plastičnih. Opazili smo, da smanjivanje doza djeluje prije povoljno na proces, nego nepovoljno, a oštećenja kože mogu se sigurno spriječiti. U nastavku zaključuje: Ako obasjavanje ne pokaže momentalni uspjeh, treba dva tri dana pričekati, dakako uz drugu terapiju, ako indikacija postoji. Više puta drugo osvjetljivanje, par dana iza prvoga, djeluje momentalno, ma da je prvo djelovalo slabo. U množini slučajeva, kako sam ne-*

ke naveo, djelovanje je tako reći momentalno. Što se tiče izbora slučajeva, ne smije se previše izabirati. U svakom slučaju mogu zrake da pomognu. U kojem će slučaju biti od uspjeha, to se unaprijed ne zna. Mi ne poznajemo toliko individualnost biološkog zbivanja kod pojedinih organizama, da bi unaprijed mogli prosuditi više nego vjerojatnost reakcije per analogiam. Upotrebiti se može obasjavanje kod svih slučajeva akutnih upala, koji su pod dohvatom rentgenske terapije, pogotovo kod rapidnih procesa.

Iste godine Hofman objavljuje preliminarno priopćenje o mogućnostima kontrastne dijagnostike kod bolesti jetre (28). U ovom članku iznosi kako i sam navodi: *Stvar neobrađenu u javnost, budući, da u zadnje vrijeme nismo mogli da dođemo do prikladnih slučajeva, da gornje isprobamo. Čim dođemo do odgovarajućeg materijala, pokušat ćemo praktički.*

Razvidno je da Hofmanovi radovi imaju karakter pregleda, ali donose i pionirska iskustva stečena na prvim rendgenskim odjelima. Neka od njih otvaraju dvojbe i pitanja veza na uz kontrastnu dijagnostiku otkrivajući probleme kojima su tadašnji dijagnostičari bili izloženi; neka, pak, poput prethodno citiranog, tematiziraju početke radioterapije u liječenju upala u kojima se dva nova paradigmatiska koncepta: bakteriološki (upala) i fizikalni (zračenje) međusobno propituju.

Dijagnostička primjena rendgena na ostacima krapinskog pračovjeka izaziva interes tijekom čitavog 20. stoljeća. To je vidljivo i iz Hofmanova rendgenografskog priloga patologiji krapinskog pračovjeka (29) kojim se nastavlja na rezultate svojih prethodnika pridonoseći rasvjetljavanju patoloških promjena i evolucijskih stajališta na temelju rendgenske dijagnostike.

Značajniji pomak u razvoju radioterapije razvidan je tridesetih godina prošloga stoljeća, što se očituje i u intenzivnijem objavljivanju rezultata njezine primjene u svijetu, ali i na našem području. U okviru Kraljevske sveučilišne klinike za ženske bolesti i primaljstvo veoma rano se počinje s primjenom zračenja kod bolesnica s neoperabilnim karcinomom. S vremenom se osnutak zasebne ustanove za liječenje onkoloških pacijenata pokazao nužnim. O tome se intenzivno raspravlja, a Hofman je kao specijalist radiolog sudjelovao i u donošenju prijedloga vezanih uz nabavu radija te osnutku Instituta za liječenje radijem. Prema dokumentu Kraljevske banske uprave (30) razvidno je da je na sastanku na koji su bili pozvani svi predstavnici medicinskih ustanova i bolnica, održanom 8. siječnja 1930. godine, uz dr. Barkovića kao predstavnik Bolnice milosrdnih sestara, nazočan i Srećko Hofman. Raspravljalo se o potrebi što skorije nabave radija, a zaključci sastanka bili su upućeni Ministarstvu za socijalnu politiku i narodno zdravlje. Iz sadržaja ovog dokumenta proizlazi da su dr. Barković i dr. Hofman zastupali mišljenje da bi Bolnica milosrdnih sestara s obzirom na svoj kapacitet od 900 kreveta i velik broj pacijenata kojima je potrebno liječenje radijem, trebala imati svoj institut za tu vrstu terapije. To se međutim nije ostvarilo, nego je Zavod za liječenje radijem otvoren 1931. godine, u dvorištu Kraljevske sveučilišne klinike za ženske bolesti i primaljstvo u Zagrebu (31).

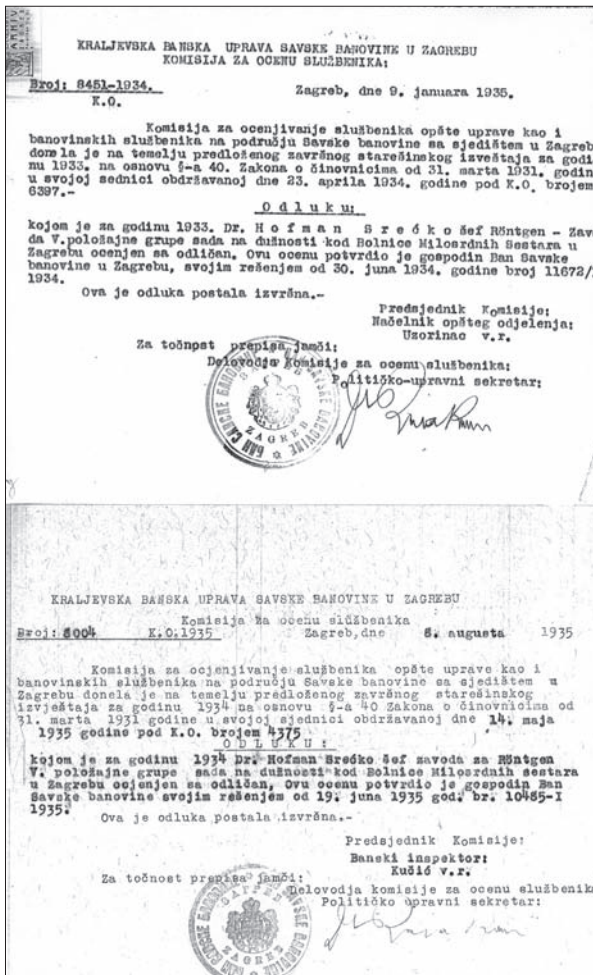
Usporedimo li publicističku produktivnost Srećka Hofmana, primjerice, s nekim drugim od tadašnjih rendgenologa, uočiti ćemo da ona nije velika. Unatoč navedenom, njegov rad i nastojanja za unaprjeđenje službe ostali su zabilježeni i u činjenici da je još za vrijeme njegova vodstva rendgenskog odjela u 1938. godini temeljito obnovljena rendgenska aparatura i nadopunjena kimografom i planigrafom. Uz navedeno arhivski izvori potvrđuju da je *Komisija za ocjenjivanje službenika opće uprave* njegov rad redovito ocjenjivala odličnim ocjenama (slika 6). U razdoblju primitivne empirijske radiologije isprva je radio samo s jednom asistenticom (K. Divić), kasnije mu asistiraju M. Richtman, F. Kasumović, K. Strohal i F. Petrovčić. Srećko Hofman ostaje na čelu Zavoda vodeći ga do 1945. godine, onako kako ga je na to obvezivala *Zakletva* koju je u nekoliko navrata polagao (slika 7).

Iz Matične knjige Župe svetog Petra u Zagrebu razvidno je da Srećko Hofman 10. listopada 1942. godine mijenja ime i prezime u Felix Hoffmann (32) (slika 8). Potvrdu za promjenu osobnih podataka izdalo je Ministarstvo za pravosuđe i bogoštovlje u Zagrebu (33), dok u drugim relevantnim fondovima (34) nismo našli ovaj podatak. Hofmanovo ime nalazimo u popisu onih članova Liječničke komore

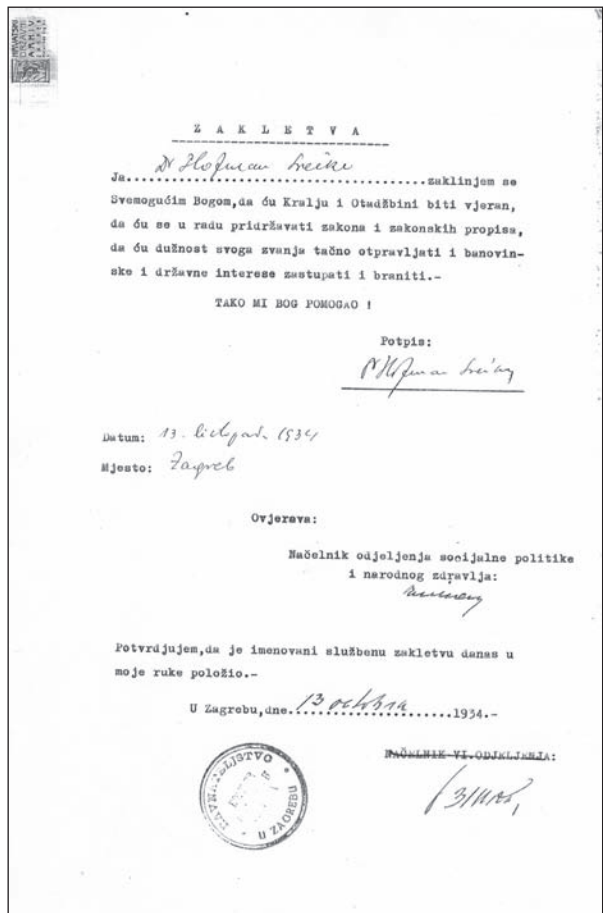
(35) kojima se 1943. godine dopušta uporaba osobnog automobila u interesu općeg zdravstva i normalnog odvijanja zdravstvene službe na području grada Zagreba.

U svim pregledanim fondovima Hrvatskoga državnog arhiva, kao i fondu Bolnice milosrdnih sestara u Zagrebu (34) podatke o dr. Srećku Hofmanu možemo pratiti sve do 1945. godine. Poslije tog razdoblja gubi mu se svaki trag.

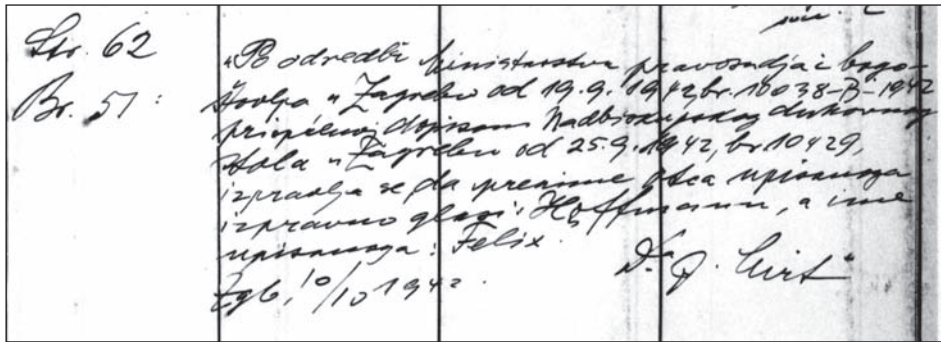
Pretpostavke o njegovoj daljnjoj sudbini ostaju otvorene. Našu sumnju da je osuđen ili čak pogubljen od partizanskih vlasti dokumentacija ne potvrđuje. Pregled fondova nakon 1945. godine koji bi upućivao na bilo koju vrstu kaznenog progona i eventualno sankcioniranje isključuje tu mogućnost (36, 37). Dapače pretražena arhivska građa upućuje na činjenicu da Hofman nije bio osuđivan niti je bio žrtva križnog puta. Iz Petrovčićeve napomene u članku o počecima dijagnostičke rendgenologije u Hrvatskoj iz 1954. godine (5) među osobama koje su mu podastrle podatke pismenim putem navedeno je i ime Srećka Hofmana. Stoga je najvjerojatnija pretpostavka da je nakon 1945. godine prvi radiolog Bolnice milosrdnih sestara pod novim imenom Felix Hoffmann emigrirao iz države i svoju liječničku službu nastavio negdje u inozemstvu. Nažalost, ovoj pretpostavci nismo našle uporište u fondovima Hrvatskih iseljenika (38), Iseljeničkom muzeju (39), a ni u Iselje-

Slika 6. Ocjene za službu

Slika 7. Prisega

Slika 8. Promjena imena
u Felix Hoffmann
(32)

ničkom katastru (40). Prema evidenciji umrlih osoba ni na gradskom groblju Mirogoj (41) nismo ga pronašli tako da daljnja karijera, život, mjesto i godina smrti Srećka Hofmana ostaju upitni i do kraja nepoznati.

U godini kada obilježavamo 110. obljetnicu uporabe pr-

voga rendgenskog aparata u Bolnici milosrdnih sestara u Zagrebu nastojale smo portretirati prvog stručno izobraženog liječnika koji se njime služio. Vjerujemo da će prikazani podaci potaknuti druga istraživanja i time zaokružiti još jednu nedovršenu priču hrvatske medicinske baštine.

Literatura

- GRMEK MD, Röntgen WC. U: Šercer A. (ur). Medicinska enciklopedija. Zagreb: Lesikografski zavod FNRJ, 1963; str. 575.
- ŠLAJMER E. Demonstracije bolesnika. Liječ Vjesn 1999;21 401.
- FATOVIĆ-FERENČIĆ S. Otkriće röntgenskih zraka kao model usvajanja znanstvenih spoznaja u Hrvatskoj. Medicina 1995/96;31-2;81-4.
- FATOVIĆ-FERENČIĆ S. Liječnički vjesnik u ozračju rendgenoloških početaka u Hrvatskoj. Liječ Vjesn 1996;118:84-5.
- PETROVIĆ F. Počeci dijagnostičke rentgenologije u Hrvatskoj. U: Grmek MD, Dujmušić S (ur.). Iz Hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb: ZLH, 1954., str. 290-300.
- SCHWARZWALD M. Iz povijesti aktinoterapije u Hrvatskoj. U: Grmek MD, Dujmušić S (ur.). Iz Hrvatske medicinske prošlosti. Zagreb: ZLH, 1954., str. 282-9.
- BAŠIĆ M. Neki kronološki podaci iz radiologije u svijetu i SR Hrvatskoj. Saopćenja 1967;10:139-46.
- KATUNARIĆ D. Zavod za radiologiju i onkologiju. Anali kliničke bolnice Dr. Mladen Stojanović (posebno izdanje) 1985;24(2):157-64.
- Mjesečna skupština Zbora liječnika kraljevina Hrvatske i Slavonije u Zagrebu dne. 26. ožujka 1902. Liječ Vjesn 1902;24:140-3.
- ČAČKOVIĆ M. O topografiji i funkciji probavnih organa na temelju rentgenološke pretrage, te o lokalizaciji stranih tjelesa u njima. Liječ Vjesn 1913;35:90,149, 214.
- FATOVIĆ-FERENČIĆ S, PEČINA M. Iz Florschützova okvira. Kirurg Vatroslav Florschütz (1879.-1967.) rječju i slikom. Zagreb/Osijek: HAZU, Klinički bolnički centar Osijek, 2011.
- Hrvatski državni arhiv. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove. Odsjek za zdravstvo (V) 1877-1914. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, sig. 79.
- Hrvatski državni arhiv. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove. Odsjek za zdravstvo (V) 1877-1914. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade. Krsni list, sig. 79.
- Hrvatski državni arhiv. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove. Odsjek za zdravstvo (V) 1877-1914. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade. Domovnica, sig. 79.
- Hrvatski državni arhiv. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove. Odsjek za zdravstvo (V) 1877-1914. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade. Diploma, sig. 79.
- Hrvatski državni arhiv. Zemaljska vlada. Odjel za unutarnje poslove. Odsjek za zdravstvo (V) 1877-1914. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade. Nostrifikacija diplome na Sveučilištu u Zagrebu sig. 79.

17. Hrvatski državni arhiv. Personalni spisi državnih službenika Zemaljske vlade, Pokrajinske uprave, oblasnih uprava, Savske banovine, Banovine Hrvatske i ministarstava NDH – Diploma - Vjenčani list.
18. Rješenje poglavarstva grada Zagreba o priznanju specijalizacije iz rendgenologije od 31. srpnja 1922. br. 44973/1923.
19. Članstvo HLZ-a. Liječ Vjesn 1924; II prilog br. 1, str. VI.
20. ČEČUK Lj, BELICZA B, ŠKRBIĆ M. (ur.). Medicinski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Zagreb: Medicinski fakultet, Stvarnost 1984.
21. HOFMAN S. Današnje shvaćanje tuberkuloze i radiološka dijagnostika pluća. Liječ Vjesn 1923;45: 381-4.
22. HOFMAN S. Prilog radiološkoj dijagnostici eksudativne ograničene perikarditide. Liječ Vjesn 1925:47:30-3.
23. Komesarijat oblasne samouprave zagrebačke br. 38781/1929.
24. HOFMAN S. O ileocekalnoj invaginaciji. Liječ Vjesn 1926;48:81-2.
25. HOFMAN S. Još o ileocekalnoj invaginaciji. Liječ Vjesn 1927;49:296-7.
26. HOFMAN S. O smetnjama u razvoju koštanih epifiza. Liječ Vjesn 1926;48:372-5.
27. HOFMAN S. Rendgenska terapija upalnih procesa. Liječ Vjesn 1928;50:20-5.
28. HOFMAN S. O mogućnosti kontrastne dijagnostike kod oboljenja jetara. Liječ Vjesn 1928;50:555.
29. HOFMAN S. Radiografski prilog patologiji krapinskog pračovjeka. Liječ Vjesn 1933;55:519-21.
30. Arhiva Odsjeka za povijest medicinskih znanosti HAZU. Ostavština Durst. Spis br. 582-VI iz 1930.
31. STANKOVIĆ DM (ur.). Sjećanja-susreti-zapisi akademika profesora dr. Jurja Körblera. Arhiv povijesti medicine. Supplement 1/1982.
32. Hrvatski državni arhiv. Matična knjiga rođenih Župe svetog Petra u Zagrebu, podatci o rođenju i promjeni prezimena.
33. Hrvatski državni arhiv. Ministarstvo pravosuđa i bogoštovlja. Odjel za pravosuđe, sig. 218.
34. Državni arhiv u Zagrebu. Bolnica milosrdnih sestara u Zagrebu. Dokumentacija o zaposlenicima; 1910./1947., 3 knj., 3 kutije sig. 240.
35. Hrvatski državni arhiv. Liječnička komora, sig. 1477.
36. Hrvatski državni arhiv. Odjel za izvršenje krivičnih i prekršajnih sankcija Republičkog sekretarijata za pravosuđe i upravu SRH, kartoteka osuđenih u KP Stara Gradiška i Goli otok, sig. 1560.
37. Hrvatski državni arhiv. Zemaljska komisija za utvrđivanje zločina i okupatora i njihovih pomagača Hrvatske, kartoteka osuđenih, sig. 306.
38. Hrvatski državni arhiv. Hrvatski iseljenici, kutija 10, sig. 1950.
39. Hrvatski državni arhiv. Iseljenički muzej, kutija 9; knjiga 6. sig. 1619.
40. Hrvatski državni arhiv. Iseljenički katastar, kutija 6. sig. 1617.
41. <http://www.gradskagroblja.hr/Default.aspx>

Adresa za dopisivanje:

Prof. dr. sc. Stella Fatović-Ferenčić, dr. med.
 Odsjek za povijest medicinskih znanosti
 Zavod za povijest i filozofiju znanosti
 Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti
 10000 Zagreb, Gundulićeva 24
 E-mail: stella@hazu.hr

Primljeno/Received:

26. 5. 2011.
 May 26, 2011

Prihvaćeno/Accepted:

1. 6. 2011.
 June 1, 2011